IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

MADANIY MEROS OBYEKTLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSIDA BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI

Ibodillayev Habibulla Abdullayevich
Qarshi davlat unuversiteti mustaqil izlanuvchisi
Ibodullayevxabibullo25@gmail.com
Science ID: MQD-07260063
https://orcid.ogr/0009-0008-5306-117X
https://doi.org/10.5281/zenodo.23660564

Annotatsiya. Mazkur maqolada madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish asosida barqaror turizmni rivojlantirish va aholi bandligini oshirish masalalari tadqiq etilgan. Madaniy meros obyektlarining turistik salohiyatidan foydalanishda iqtisodiy manfaatdorlik bilan bir qatorda tarixiy-madaniy muhitni saqlash, mahalliy aholining turizm daromadlaridagi ishtirokini ta’minlash va uzoq muddatli bandlik imkoniyatlarini shakllantirish zarurligi asoslangan. Tadqiqotda O‘zbekiston turizm tarmoqlaridagi bandlik dinamikasi, xizmatlar tarkibi hamda barqaror turizmning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari tahlil qilinadi. Xalqaro tajriba asosida madaniy meros obyektlarini boshqarish, mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish, turistik oqimlarni muvozanatlash, inson kapitaliga investitsiya kiritish va raqamli texnologiyalardan foydalanishga asoslangan strategik yo‘nalishlar taklif etiladi. Natijada madaniy merosni saqlash va turizm orqali iqtisodiy manfaat yaratishni bir-birini to‘ldiruvchi jarayon sifatida tashkil etish zarurligi xulosaga kelingan.
Kalit so‘zlar: madaniy meros, barqaror turizm, turizm strategiyasi, aholi bandligi, mahalliy iqtisodiyot, turistik boshqaruv, merosni asrash, turizm xizmatlari.

Аннотация. В статье исследуются вопросы развития устойчивого туризма и повышения занятости населения на основе эффективного использования объектов культурного наследия. Обоснована необходимость сочетания экономической эффективности туристической деятельности с сохранением историко-культурной среды, обеспечением участия местного населения в доходах от туризма и формированием долгосрочных возможностей занятости. Проанализированы динамика занятости в туристических отраслях Узбекистана, структура туристических услуг и экономические и социальные аспекты устойчивого туризма. На основе международного опыта предложены стратегические направления, связанные с совершенствованием управления объектами культурного наследия, развитием местного предпринимательства, регулированием туристических потоков, инвестициями в человеческий капитал и цифровизацией туристической деятельности.
Ключевые слова: культурное наследие, устойчивый туризм, туристическая стратегия, занятость населения, местная экономика, управление туризмом, сохранение наследия, туристические услуги.

Abstract. This article examines strategies for developing sustainable tourism and increasing employment through the effective use of cultural heritage sites. It argues that tourism development should combine economic benefits with the preservation of historical and cultural environments, greater participation of local communities in tourism revenues and the creation of long-term employment opportunities. The study analyses employment dynamics in Uzbekistan's tourism industries, the structure of tourism services and the economic and social dimensions of sustainable tourism. Based on international practices, strategic directions are proposed in the areas of heritage-site management, local entrepreneurship, visitor-flow management, human-capital investment and digital transformation. The study concludes that heritage conservation and tourism-based economic development should be treated as mutually reinforcing objectives.

Keywords: cultural heritage, sustainable tourism, tourism strategy, employment, local economy, tourism governance, heritage conservation, tourism services.

Kirish. Madaniy meros obyektlari mamlakatning tarixiy xotirasi va milliy o‘zligini ifodalovchi muhim resurs bo‘lishi bilan birga, turizmni rivojlantirish uchun katta iqtisodiy salohiyatga ega. Biroq mazkur salohiyatdan foydalanish jarayonida faqat turistlar sonini ko‘paytirish yoki turistik daromadni oshirishga yo‘naltirilgan yondashuv uzoq muddatli natijani kafolatlamaydi. Turistik faollikning ortishi tarixiy obyektlarga jismoniy yuklama, atrof-muhitga bosim, mahalliy hayot tarzining o‘zgarishi va turizm daromadlarining hudud aholisi o‘rtasida notekis taqsimlanishi kabi muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkin. OECDning 2026-yilgi tadqiqotida ham turizmni boshqarishda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik natijalarni birgalikda hisobga olish zarurligi qayd etilgan.

Shu sababli zamonaviy turizm siyosatida “ko‘proq turist” tamoyilidan “yuqori sifatli va uzoq muddatli turistik qiymat” tamoyiliga o‘tish kuzatilmoqda. Bunda hududning turistik sig‘imi, madaniy merosning saqlanishi, mahalliy aholining manfaatlari va turizm orqali yaratiladigan bandlik birgalikda baholanadi. OECD turizm siyosatining yangi yo‘nalishlarida ham turistik rivojlanishni hududiy rejalashtirish, mahalliy hamjamiyatlar manfaatlari, barqarorlik va iqtisodiy diversifikatsiya bilan uyg‘unlashtirishga alohida urg‘u berilgan.

O‘zbekiston uchun mazkur masala alohida ahamiyatga ega. Mamlakatda turizmning iqtisodiy faolligi va bandlikdagi o‘rni ortib bormoqda. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, turizm tarmoqlarida yuridik shaxslar tarkibida band bo‘lganlar soni 2019-yildagi 231 431 nafardan 2024-yilda 249 764 nafarga yetgan. Demak, turizmni madaniy meros obyektlari bilan uyg‘un rivojlantirish nafaqat merosni iqtisodiy muomalaga kiritish, balki yangi va barqaror bandlik imkoniyatlarini yaratish vositasi sifatida ham ko‘rib chiqilishi mumkin.

Asosiy qism. Madaniy meros obyektlaridan turizmda foydalanishning asosiy muammosi iqtisodiy manfaat bilan merosni saqlash o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashdan iborat. Agar obyektga tashrif buyuruvchilar soni nazoratsiz ravishda oshirilsa, tarixiy inshootlarning jismoniy holatiga zarar yetishi mumkin. Aksincha, obyektlardan iqtisodiy foydalanish imkoniyatlari haddan tashqari cheklansa, ularning mahalliy iqtisodiyot va aholi bandligiga qo‘shadigan hissasi past bo‘lib qoladi. Shuning uchun samarali foydalanish tushunchasini faqat obyektga turist jalb qilish bilan izohlash to‘g‘ri emas. Samarali foydalanish — bu obyektning tarixiy va madaniy qiymatini saqlagan holda, undan jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarini oshirish uchun foydalanishdir.

UN Tourism turizmni mas’uliyatli, barqaror va hamma uchun ochiq rivojlantirishni o‘zining asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilaydi. Tashkilotning strategik ustuvor yo‘nalishlari qatorida bandlik va malaka oshirish imkoniyatlarini kengaytirish, madaniy va tabiiy merosni himoya qilish hamda mahalliy hamjamiyatlarni qo‘llab-quvvatlash alohida qayd etilgan. Bu yondashuv madaniy meros obyektlarini iqtisodiy faoliyatga jalb qilishda uchta manfaatni birlashtirishni talab qiladi: obyektni saqlash, mahalliy iqtisodiy manfaat va aholi farovonligi.

O‘zbekistonda turizm bandligining o‘sib borayotgani mazkur yo‘nalishning iqtisodiy salohiyatini tasdiqlaydi. 2024-yilda turizm tarmoqlarida jami 249764 kishi yuridik shaxslar tarkibida band bo‘lgan. Xizmatlar tarkibida joylashtirish sohasida 69016, umumiy ovqatlanishda 93721, turizm agentliklari va boshqa bronlash xizmatlarida 9931, madaniy xizmatlarda esa 17845 kishi band bo‘lgan. Mazkur raqamlar turizmning bandlikka ta’siri bitta xizmat turi bilan chegaralanmasligini ko‘rsatadi. Turistning hududga tashrifi joylashtirish, ovqatlanish, transport, ekskursiya, madaniy va savdo xizmatlariga parallel ravishda talab yaratadi. Shu sababli madaniy meros obyektlari atrofida turistik iqtisodiyot shakllantirilganda uning bandlikka ta’siri ham kompleks tarzda yuzaga keladi.

Biroq bandlikning ko‘payishi avtomatik ravishda barqaror bandlikni anglatmaydi. Turizmda mavsumiylik, ish vaqtining o‘zgaruvchanligi, malaka yetishmasligi va ayrim faoliyatlarning norasmiy shaklda amalga oshirilishi bandlik sifatiga ta’sir qilishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, strategik maqsad shunchaki ish o‘rinlari sonini ko‘paytirish emas, balki barqaror, malakali va daromad keltiruvchi bandlikni shakllantirishdan iborat bo‘lishi kerak. OECD 2026-yilgi hisobotida turizm mehnat bozoridagi muammolarni hal qilish uchun yoshlarni turizmni kasbiy yo‘nalish sifatida tanlashga rag‘batlantirish, xodimlarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimlarini kuchaytirish zarurligi ta’kidlangan.

Madaniy meros obyektlari hududida bandlikni barqarorlashtirishning yana bir muhim sharti - mahalliy iqtisodiy qiymatning hududda saqlanishidir. Agar turist xarajatlarining asosiy qismi tashqi kompaniyalarga chiqib ketsa, tashriflar ko‘payishining mahalliy aholi daromadlariga ta’siri cheklangan bo‘ladi. Aksincha, mahalliy mehmon uylari, hunarmandchilik, gastronomiya, gidlik, transport va boshqa xizmatlar rivojlansa, turistik xarajatlarning katta qismi mahalliy iqtisodiy muhitda aylanadi. OECD mahalliy manfaatlarni oshirish uchun mahalliy mulkka asoslangan turistik korxonalarni qo‘llab-quvvatlash, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish va mahalliy aholining ko‘nikmalarini kuchaytirish zarurligini ta’kidlaydi. Shu asosda madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish bo‘yicha birinchi strategik yo‘nalish sifatida mahalliy qiymat yaratish strategiyasini ajratish mumkin. Uning mohiyati turist xarajatlarining imkon qadar katta qismini mahalliy tadbirkorlar, xizmat ko‘rsatuvchilar va ishchilar daromadiga aylantirishdan iborat.

Ikkinchi strategik yo‘nalish - turistik oqimlarni hududiy va vaqt jihatidan muvozanatlashtirish. Mashhur madaniy meros obyektlariga turistlarning haddan tashqari to‘planishi obyektning saqlanishiga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli kamroq tashrif buyuriladigan obyektlarni yagona turistik dasturlarga kiritish, mavsumdan tashqari davrlar uchun maxsus madaniy tadbirlar tashkil etish va alternativ marshrutlarni rivojlantirish muhim. OECD ham turistik oqimlarni tayyorlangan hududlarga taqsimlash, turizm bosimini boshqarish va tashrif buyuruvchilar oqimini hududiy jihatdan diversifikatsiya qilishni barqaror turizm siyosatining muhim vositalaridan biri sifatida ko‘rsatadi.

Uchinchi yo‘nalish - madaniy merosni saqlashga yo‘naltirilgan turistik daromad mexanizmini takomillashtirish. Turizm orqali olinadigan daromadning ma’lum qismini obyektlarni ta’mirlash, konservatsiya qilish, axborot infratuzilmasini yaxshilash va tashrif buyuruvchilar xavfsizligini ta’minlashga yo‘naltirish mumkin. Bunda turist tomonidan yaratilgan iqtisodiy qiymat yana madaniy merosning saqlanishiga xizmat qiladi.

To‘rtinchi yo‘nalish - inson kapitaliga investitsiya. Barqaror turizm faqat moddiy infratuzilma bilan ta’minlanmaydi. Mahalliy gidlar, restavratorlar, muzey xodimlari, mehmonxona va gastronomiya mutaxassislari, raqamli marketing hamda turistik menejment bo‘yicha mutaxassislar tayyorlanishi zarur. Ayniqsa, madaniy meros obyektlarida xizmat ko‘rsatadigan xodimlar tarixiy obyektning mazmunini to‘g‘ri talqin qilish bilan birga, uni asrash tamoyillarini ham bilishi kerak. OECD mahalliy gidlar, turizm operatorlari va tadbirkorlarni tayyorlash madaniy merosning o‘ziga xosligini saqlash bilan birga barqaror turizm ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishini qayd etadi.

Beshinchi yo‘nalish - raqamli boshqaruv va raqamli turizm. Raqamli texnologiyalar madaniy meros obyektlari haqida ma’lumot berish, tashriflarni oldindan rejalashtirish, turistlar oqimini kuzatish, virtual ekskursiyalarni tashkil etish va obyektlarning holatini monitoring qilish imkonini beradi. Raqamlashtirishning yana bir afzalligi shundaki, u turistlar oqimini boshqarish uchun aniq ma’lumotlar yaratadi. Masalan, tashriflarning kunlik va mavsumiy dinamikasi aniqlansa, tashrif vaqtlarini muvofiqlashtirish va obyektning haddan tashqari yuklanishining oldini olish mumkin. OECD turizm boshqaruvida aniq, batafsil va tezkor ma’lumotlar hamda raqamli vositalardan foydalanish tobora muhimlashayotganini qayd etadi.

O‘zbekiston tajribasida ham turizmning bandlik salohiyati faqat bevosita turizm korxonalaridagi ish o‘rinlari bilan cheklanmaydi. SIAT ma’lumotlarida turizm tarmoqlarida amalda ishlangan mehnat vaqti 2024-yilda 416,2 million kishi-soatga yetgani ko‘rsatilgan. 2019-yilda bu ko‘rsatkich 390,7 million kishi-soat bo‘lgan. Bu ma’lumot turizm faoliyatining real mehnat sarfi va iqtisodiyotdagi mehnat talabini baholash uchun qo‘shimcha indikator bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, madaniy meros obyektlaridan foydalanish samaradorligini baholashda faqat turistlar soni yoki tushum miqdoridan foydalanish yetarli emas. Yangi ish o‘rinlari, mahalliy xodimlar ulushi, turizm daromadining hududda qolishi, obyektning saqlanish holati, tashrif buyuruvchilar oqimining muvozanati va xizmatlar sifatining yaxshilanishi ham asosiy indikatorlar qatoriga kiritilishi lozim. Maqolada taklif etilayotgan strategik yondashuvning asosiy mazmuni ham shundan iborat: madaniy meros obyektining turistik samaradorligi uning qancha turist jalb qilgani bilan emas, balki qancha barqaror iqtisodiy va ijtimoiy qiymat yaratgani bilan baholanishi kerak.

Xulosa. Madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish asosida barqaror turizmni rivojlantirish hududiy iqtisodiyot, madaniy merosni muhofaza qilish va aholi bandligini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirish imkonini beradi. Bunda turizmning muvaffaqiyati faqat turistlar sonining ortishi yoki turistik daromadning ko‘payishi bilan belgilanmasligi lozim.

Tahlillar O‘zbekistonda turizm tarmoqlarida bandlik hajmi o‘sib borayotganini ko‘rsatadi: yuridik shaxslar tarkibida band bo‘lganlar soni 2024-yilda 249 764 kishiga yetgan. Shu bilan birga, joylashtirish, ovqatlanish va madaniy xizmatlarning barchasi turizm orqali yaratiladigan bandlikning tarkibiy qismlarini tashkil etmoqda.

Tadqiqot natijasida madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanishning beshta ustuvor strategik yo‘nalishi ajratildi: mahalliy qiymat yaratish, turistik oqimlarni muvozanatlash, merosni saqlashni moliyalashtirish, inson kapitalini rivojlantirish va raqamli boshqaruvni kuchaytirish**.**

Mazkur strategiyalarning o‘zaro uyg‘unligi turizmning iqtisodiy samarasini oshirish bilan birga, mahalliy aholining turistik faoliyatdan olinadigan manfaatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, mahalliy tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash va turizm daromadlarining hududda qolishini ta’minlash bandlik samaradorligini kuchaytiradi.

Shunday qilib, madaniy meros obyektlari asosida barqaror turizmni rivojlantirishning asosiy mezoni “ko‘proq turist jalb qilish” emas, balki “madaniy merosni saqlagan holda ko‘proq mahalliy qiymat va barqaror bandlik yaratish” tamoyiliga asoslanishi lozim. Bu yondashuv turizmni qisqa muddatli iqtisodiy faoliyatdan uzoq muddatli hududiy rivojlanish mexanizmiga aylantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD. OECD Tourism Trends and Policies 2026. Paris: OECD Publishing, 2026. DOI: 10.1787/3fd3cd75-en.
2. OECD. Enhancing the Social Benefits of Tourism**.** In: OECD Tourism Trends and Policies 2026. Paris: OECD Publishing, 2026.
3. OECD. Tourism Policies, Priorities and Governance**.** In: OECD Tourism Trends and Policies 2026. Paris: OECD Publishing, 2026.
4. OECD. Tourism Trends, Performance and Outlook. In: OECD Tourism Trends and Policies 2026. Paris: OECD Publishing, 2026.
5. United Nations Tourism. About UN Tourism: Mission and Strategic Priorities. UN Tourism, 2026.
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Employment in tourism industries (number of employees in legal entities) – total. SIAT, 2024.
7. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Employment in tourism industries (number of employees in legal entities). SIAT, 2024.
8. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Employment in tourism industries (actual hours worked) – total. SIAT, 2024.
9. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Employment in tourism industries (actual hours worked). SIAT, 2024.